

Biografie Heinz Keijser

Heinz Keijser (1911-1988) kocht in 1947 een antieke zilveren rammelaar. Het werd de basis van deze verzameling van rammelaars (rinkelbellen), die hij in de daaropvolgende decennia uitbouwde tot één van de grootste verzamelingen op dit gebied.

Zijn huis aan de Amsterdamse Prinsengracht 21 was gevuld met vitrines met rammelaars, kunst, antiek, curiosa en boeken. Hier ontving hij zijn vrienden en bevriende collectioneurs, als hij niet zelf op reis was voor zaken en dit combineerde met onderzoek of de aanschaf van nieuwe aanwinsten voor zijn collectie in vele kunsthands in Europa.

Jeugdjaren

Heinz Keijser werd op 26 augustus 1911 in Gronau, Duitsland geboren als eerste kind van de Nederlandse Abraham Keijser (Schoonhoven 19-04-1886 – Zeist 1948) en de Duitse Victoria Behr (Celle 17-09-1888 – Nederland, ca. 1961). Kort daarop volgde zijn broer Alfred. De Keijsers dreven een schoenen- en herenmodezaak in Gronau en na hun verhuizing in 1912 in Hannover, tot aan hun vlucht naar Nederland in de jaren dertig.

Op 14-jarige leeftijd ging Heinz Keijser in de leer bij een warenhuis als assistent-afdelingschef in de damesconfectie. In zijn vrije tijd turnde hij bij de overwegend joodse Vereinigte Turnerschaften Hannover (VTH). Ook is hij korte tijd lid van een Zionistische vereniging die landbouwactiviteiten organiseert ter voorbereiding van emigratie naar Palestina. De Keijsers zijn joods, niet religieus en zijn ouders hadden maar weinig op met het zionisme. Voor Heinz Keijser was zijn bewustzijn van zijn joodse identiteit in zijn jeugdjaren vooral het gevolg van antisemitische incidenten. Zo werden de leden van zijn turnvereniging tijdens een parade van sportbewegingen door omstanders uitgescholden, wat ontaardde in een gevecht waarmee de boksploeg van zijn vereniging korte metten maakte.

Actiegroep

Via zijn werk raakte Heinz Keijser actief in de vakbond en via joodse vakbondsleden wordt hij lid van een actiegroep tegen het fascisme. Op een nacht werden ze opgepakt tijdens het ophangen van plakaten met de tekst 'Fascisme is moord' en kregen de keuze tussen drie nachten in de cel verblijven, of het betalen van een boete. In zijn aantekeningen over dit incident schetst Keijser ter contrast dat ondertussen het bedrijf van zijn ouders in de Listerviertel -evenals andere joodse bedrijven- met regelmaat beklad werd met anti-joodse leuzen en hakenkruizen, maar dat deze daders nooit actief werden gezocht. Antisemitisme maakte al sinds zijn jeugd deel uit van zijn leven en werd zijn drijfveer in zijn strijd tegen het opkomend fascisme in zijn thuisland.

Via de joodse jeugdvereniging kent hij de familie Braunsberg, katoenfabrikanten, bij wie hij aan de slag kan en om zich verder te ontwikkelen in de textielindustrie. Na de machtsovername door de nationaalsocialisten in januari 1933 en de daarop volgende anti-joodse maatregelen zoals het verbod op bijeenkomsten, blijft zijn actiegroep in het geheim bijeenkomen in de gymnastiekschool Einecke-Bosse.

Vlucht

Op 19 april 1933 waarschuwde de baas van Heinz Keijser hem dat zijn arrestatie dreigt. Nog dezelfde middag nam Heinz Keijser -met achterlating van alles- een trein naar Amsterdam.

Bij aankomst op het Centraal Station werd hij evenals de vele andere joodse vluchtelingen ontvangen door medewerkers van het Comité Joodsche Vluchtelingen, die hen op diverse adressen onderbrachten. Gezamenlijke maaltijden werden in het gebouw van de Joodsche Invalide verzorgd. Het is hier dat Heinz Keijser ook voor het eerst de seideravond viert; de symbolische maaltijd op de vooravond van Pesach waarin het Bijbelse verhaal van de vlucht van het joodse volk uit Egypte wordt

herdacht. De ceremonie, evenals de analogie met zijn eigen overhaaste vlucht uit Hannover, maakte grote indruk op Heinz Keijser, die zelf geen enkele religieuze opvoeding had gehad.

Via affiches werd hij geattendeerd op de activiteiten van de Handwerkersvriendenkring (de latere studentenbioscoop Kriterion) waar hij een optreden van de balletgroep Dynamo zag. De spelers waren uitgerust met maskers die fascisten, kapitalisten, militaristen e.a. voorstellen, die in het tweede deel van het stuk symbolisch door arbeiders en boeren van het podium worden verjaagd. Keijser was meteen gefascineerd. Binnen twee weken stond hij zelf met het gezelschap op het podium, geschminkt als Hitler, zwaaiend met een bloederige beulenbijl waarna 'klassebewuste arbeiders' hem onder de voet lopen.

Werk

Intussen werden Joodse en politieke vluchtelingen in grote getale via het latere concentratiekamp Westerbork weer terug over de Duitse grens gezet. Dit lot blijft Heinz Keijser vanwege zijn Nederlandse pas bespaard en zodra hij een arbeidsvergunning bemachtigt, vindt hij werk bij een firma in bont en huiden. Voor een klein loon sorteert hij in de kelders van de firma de stinkende handelswaar. In zijn vrije tijd was hij actief in een kindertheatergroep, waar hij diverse voorstellingen met een moralistische boodschap organiseerde, zoals 'Angst is een slechte raadgever' waarin demonische figuren uit sprookjes en legenden 'ontmaskerd' werden. Na een onderbreking van 1,5 jaar diensttijd, zette hij zijn werk voor het theater voort; onder meer met de voorstelling 'Der Weg ins Leben' waarvan de première in de Hollandsche Schouwburg plaatsvond. De schouwburg werd tijdens de oorlogsjaren door de bezetter ingezet als deportatieplaats en is tegenwoordig een monument en maakt deel uit van het Joods Cultureel Kwartier.

Hij vond werk als vertegenwoordiger in textielwaren voor een Utrechtse groothandel. Met grote koffers- eerst op de fiets, later per motor en uiteindelijk met een auto- bezocht hij zijn afnemers, voornamelijk marskramers. De zaken gingen goed en Keijser maakte plannen om zelfstandig door te gaan. Aan dit plan komt voortijdig een einde, als hij met de Duitse inval in Polen wordt opgeroepen voor de motorbrigade. Na de capitulatie van Nederland moet hij met zijn eenheid de overname van hun commando door de Duitse militairen afwachten. Maar Keijser, die zich bewust was dat hij als jood met een politiek verleden in Duitsland gevaar liep, vluchtte. En begint in mei 1940 aan zijn leven in de illegaliteit.

Oorlog en onderduik

Zijn eerste onderduikadres is op de Kloveniersburgwal 111 bij zijn vriendin Eva Loeb (Den Haag, 17-09-1913 - Amsterdam ??), die hij tijdens een van zijn voorstellingen in de theosofentempel had ontmoet. Via zijn voormalige werkgever in Utrecht, die grote voorraden textiel aanlegde, kon hij aan het werk en sorteert de voorraden, die al snel uitgebreid werden met andere waren als zeep en scheermessen. Voormalige joodse klanten -bij wie inmiddels paniek was uitgebroken- stuurden hun voorraden aan deze niet-joodse groothandel. Omdat hij zelf niet meer kon reizen, fungeerde Eva Loeb als tussenpersoon. Als joden vanuit geheel Nederland naar Amsterdam worden gesommeerd, ontvluchtten Heinz Keijser en Eva Loeb de stad. Ze vonden een huurwoning in een koetsiershuis aan de Donkervliet in Loenensloot, waarvoor het contract op een andere naam kan worden gezet. Boven hun bed hing Keijser een touwladder die toegang bood naar een schuilplaats op de hooizolder. Hier zocht Keijser die met regelmaat door angst overmand raakte, menigmaal zijn toevlucht. In Utrecht ontmoette Keijser nog eenmaal zijn ouders, voordat ook zij onderduiken. Ook zij overleven uiteindelijk, evenals zijn broer, de oorlog in onderduik.

Nadat zijn eveneens joodse vriendin Eva Loeb haar baan bij de gemeente kwijtraakt, vond ze werk op een joodse school. Maar toen de beruchte gele kaart met oproep voor deportatie arriveerde, vluchtten zij beiden nog dezelfde dag naar tijdelijke adressen. Heinz Keijser kan terecht op een adres aan de Jeroen Boschlaan in Heemstede; Eva Loeb op een adres in Friesland. Enige weken later vinden

ze samen tijdelijk onderdak. In de jaren die volgden, waren ze altijd samen, maar vonden nooit een vast onderduikadres. Ze vluchtten van het ene naar het andere tijdelijke verblijf en wisselden in totaal 31 keer van locatie, verspreid over 22 adressen. Uit de lange lijst van onderduikadressen in Gelderland, Overijssel, Groningen en Friesland die Keijser naliët, blijkt dat ze diverse malen bij Nederlands Hervormde pastorieën waren ondergedoken. In Amsterdam verbleven ze twee keer bij de graficus en verzetsstrijder Dick Elffers op de Oudezijds Achterburgwal en drie keer bij fotograaf en verzetsstrijder Cas Oorthuys in zijn woning aan de Amstel 3. Met de laatste onderhoudt Heinz Keijser langdurig contact en Oorthuys legt in latere jaren Heinz Keijser en zijn verzameling in diverse foto's vast.

Na de oorlog

De bevrijding maakten Heinz Keijser en Eva Loeb op een onderduikadres in Friesland mee. Na hun terugkeer naar Amsterdam vonden ze via vrienden een woning aan Prinsengracht 21, het voormalige adres van de illegale vrije Pers (Vrij Nederland). Vrienden hadden tijdens de oorlogsjaren hun meubels en bezittingen veiliggesteld en Keijser probeerde weer aan het werk te gaan, wat hem twee jaar kostte, want, in zijn woorden: "alles was in orde...maar ik niet". Latere medische dossiers waaruit Keijser in zijn autobiografische levensschets citeert, tonen de conclusies van artsen dat Keijser lijdt aan hartritmestoornissen, depressies en angsten ten gevolge van de traumatische gebeurtenissen en het jarenlang op de vlucht zijn.

Eva Loeb had na de oorlog een grote kinderwens die in 1947 verhoord leek te worden en het stel trouwt. Voor hun ongebooren kind koopt Heinz Keijser een zilveren rammelaar bij een antiquair. Maar in september dat jaar treden evenwel ernstige complicaties op, en hun zoon komt levenloos ter wereld. Deze complicaties, de psychische gevolgen van hun verlies evenals het oorlogstrauma van Heinz Keijser – leidde ertoe dat het echtpaar kinderloos zou blijven. Onderling spreken ze, zoals Keijser in zijn levensschets beschrijft, nooit meer over het verlies van hun kind.

Rond 1948 reisde Heinz Keijser naar Hannover waar hij urenlang door de ruïnes van zijn vroegere stad liep. Op zoek naar oude bekenden uit zijn vooroorlogse vriendenkring, vond hij uiteindelijk alleen zijn jeugdvriendinnetje Debora terug. Zijn vroegere werkgevers Sol en Julius Braunsberg en hun kinderen, blijken de oorlog te hebben overleefd en wonen in Londen. Keijser, die inmiddels als zelfstandige aan de slag was gegaan en furnituren aan warenhuizen leverde, nam in 1950 contact met ze op. Hierop lieten ze hem meteen overkomen en traden met elkaar in zaken. In korte tijd bouwde Keijser een internationale textielhandel op, door grote partijen linnen in Oost-Europa aan te kopen, waarna hij zijn zaken uitbreidde naar onder meer Spanje, Portugal en vele andere landen. In zijn persoonlijk leven blijft hij evenwel lijden aan hartritmestoornissen, depressies en angsten.

Het begin van de verzameling

In 1952 kregen hun beste vrienden uit Londen, Hannelore en Hans Braunsberg, een dochter, Susan. Heinz Keizer schonk hen de rammelaar, die hij eerder voor zijn vrouw Eva en hun ongebooren kind had gekocht. Voor zijn vrouw ging hij op zoek naar een vergelijkbaar exemplaar. Deze zoektocht leidde tot bezoek aan diverse antiquairs en werd uiteindelijk de basis van de verzameling die Heinz Keijser in de daarop volgende decennia aanlegde.

De betekenissen en functies van de rammelaar, van speeltuig tot amulet ter afwering van het kwaad, in alle tijden en culturen, fascineerden Heinz Keijser. Maar zijn verzameling had ook een andere betekenis voor hem, zoals hij in zijn levensschets verwoordt: "...er ligt een diepere schaduw onder dit alles: 'Vlucht en onderduik', deze keer niet voor de nazi's, maar voor de geestelijke wonden die zij achterlieten, pogingen om dit te vergeten en een onbeschrijflijk gevecht om het 'zijn' nog enige zin of inhoud te geven."

Door de jaren heen bouwde Keijser zijn verzameling uit met honderden rammelaars, kinderportretten, exotische rammelaars uit alle tijden en culturen, een bibliotheek en uitvoerige documentatie. Zijn collectie raakte bekend in een kring van experts en collega verzamelaars. Met de tentoonstelling "Rinkelbel en rammelaar" in Museum Willet Holthuysen die op 19 juni 1958 opende,

werd een belangrijk deel van de Keijser collectie voor het eerst aan het publiek getoond. Stedelijk Museum directeur en graficus Willem Sandberg ontwierp het affiche en de begeleidende catalogus met een inleiding door Keijser over de geschiedenis van de rammelaar.

Als tweede hoogtepunt in zijn leven als verzamelaar noemt Keijser zijn deelname als bruikleengever voor de tentoonstelling "L'argenterie des Pays-Bas: XVIIe-XVIIIe siècles" in het Nederlands Instituut te Parijs in 1962, waarvoor hij door de bekende verzamelaar Frits Lugt was benaderd. Delen van de Keijser collectie werden hiernaast nog getoond in het Singer Museum te Laren in 1973 en –na het overlijden van Keijser op de tentoonstelling "Kinderen van alle tijden" in het Noordbrabants Museum te 's -Hertogenbosch in 1997.

Door de jaren heen werd zijn verzameling zijn belangrijkste activiteit. Keijser zocht wereldwijd bijzondere exemplaren en correspondeerde met tal van experts in voorbereiding van zijn (nooit voltooid) boek over de geschiedenis van de rammelaar. Ook legde hij contact met collega-verzamelaars, zoals Idès Cammaert met wie hij sinds 1963 zijn grote passie voor het verzamelen van rammelaars deelde en via wie hij de Amerikaanse verzamelaar Marcia Hersey ontmoette, die in 1998 de identificatie en waarderingsgids "Collecting Baby Rattles and Teethers" samenstelde. Het drietal ontwikkelde een levenslange vriendschap. Haar boek droeg Hersey dan ook aan haar dan inmiddels overleden vrienden Cammaert en Keijser op.

Granaatappels

Naast zijn verzameling van rammelaars legde Keijser ook een verzameling aan over granaatappels, de vrucht die als sinds de oudheid in gedroogde vorm als rammelaar wordt gebruikt en als symbool van vruchtbaarheid in vele vormen in kunst en kunstnijverheid is afgebeeld. Zijn verzamelingen werden zowel een lust en bestaansreden, als ook een last voor Keijser, die levenslang geplaagd bleef door fysiek en geestelijk lijden ten gevolge van de Tweede Wereldoorlog en grotendeels arbeidsongeschikt raakte. Toen hij rond 1964 zijn levensverhaal opschreef, bevond het meest kostbare gedeelte van zijn verzameling zich inmiddels al een jaar in een bankkluis, uit angst dat hij zijn verzameling zou verliezen. Zelf trok hij zich regelmatig in afzondering terug en zijn huwelijk met Eva Loeb houdt geen stand. Kort voor zijn overlijden, stelde Keijser zijn collectie en gedachtegoed veilig, door deze in een stichting onder te brengen.

Heinz Keijser overleed op 14 februari 1988 en werd ter aarde besteld op de begraafplaats Gan Sjalom in Hoofddorp van de Amsterdamse Liberaal Joodse Gemeente. Zijn graf werd door de Stichting Keijser voorzien van een steen met een granaatappel, als oud joods symbool en ter herinnering aan de collectie en het gedachtegoed dat Keijser naliet.

Deze biografie van Heinz Keijser is grotendeels gebaseerd op zijn 'schildering van zijn levensloop' uit ca. 1964 die in zijn nalatenschap werd aangetroffen. Het document bestaat uit 18 getypte pagina's en een bijlage met de 22 onderduikadressen waar hij gedurende de Tweede Wereldoorlog in Nederland verbleef. De informatie hierboven is een beknopte samenvatting en vertaling vanuit het Duits van zijn, door veel persoonlijke details verrijkte, levensverhaal, aangevuld met beschikbare informatie.

Mirjam Knotter